

Pokomunistinio tranzito buvusios SSRS valstybėse vaizdinys

Rec.: Rasa Čepaitienė, *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*, Kaunas: Obuolys, 2022. – 367 p. ISBN 978-609-484-616-8

Rūta Šermukšnytė

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Faculty of History at Vilnius University

ruta.sermuksnyte@if.vu.lt

Santrauka. Aptariama kultūros istorikės Rasos Čepaitienės monografija „Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS“ (Kaunas: Obuolys, 2022) lietuviškoje istoriografijoje išsiskiria šiais požymiais: 1) daugiakultūriu (tyrimo erdvė – buvusios SSRS teritorijoje susikūrusios valstybės); 2) tarpdisciplininiu (tyrime naudojamos įvairios humanitarinių ir socialinių mokslų teorijos, priegios); 3) sintezės (knygoje pateikiamas tam tikras posovietinės transformacijos buvusios SSRS teritorijoje susikūrusiose valstybėse vaizdinys). Monografijoje pagrindinis dėmesys sutelkiamas į įvairias institucijas, priemones, strategijas ir asmenybes, dalyvavusias formuojant buvusios SSRS teritorijoje gyvenančių visuomenių atmintį apie sovietmetį. Tai mąstyti provokuojantis, toliau gilintis, klausyti ir ieškoti atsakymų skatinantis veikalas.

Reikšminiai žodžiai: SSRS, pokomunistinė transformacija, atmintis, paveldas, muziejus, tapatumas.

An Image of Post-Communist Transit in the Former USSR

Review of: Rasa Čepaitienė, *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*, Kaunas: Obuolys, 2022. – 367 p. ISBN 978-609-484-616-8

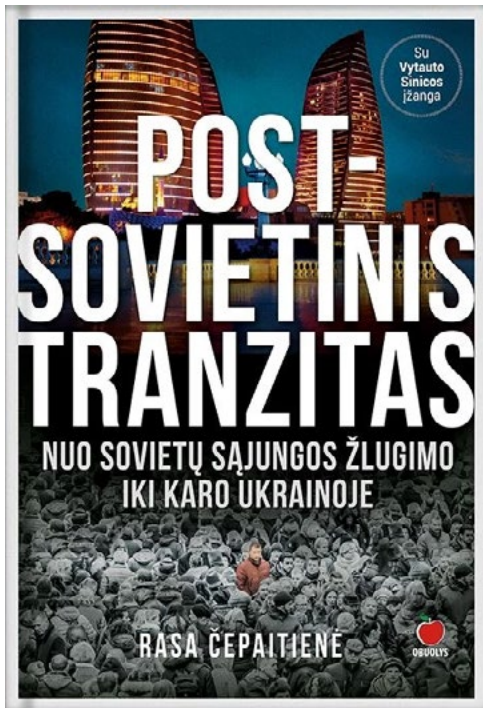
Abstract. The monograph by cultural historian Rasa Čepaitienė, “Post-Soviet Transit: From the Collapse of the Soviet Union to the War in Ukraine: Memory, Heritage, and Identity in the Former USSR” (Kaunas: Obuolys, 2022), stands out in Lithuanian historiography for its multicultural (the research covers the states created on the territory of the former USSR), interdisciplinary (the research uses various theories and approaches employed by the humanities and social sciences) and blending character (the book presents a certain image of the post-Soviet transformation in the former USSR states). The author focuses on the various institutions, instruments, strategies and personalities involved in shaping the memory of the Soviet era in the societies living in the territory of the former USSR. It is a thought-provoking work that calls for further exploration, questioning and searching for answers.

Keywords: USSR, post-communist transformation, memory, heritage, museum, identity.

Received: 16/07/2024. **Accepted:** 26/08/2024.

Copyright © 2023 Rūta Šermukšnytė. Published by the [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania](https://www.mml.lt/).

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Viršelio dailininkas – Andrius Morkeliūnas

Rasa Čepaitienė. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*. Kaunas: Obuolys, 2022. – 367 p. ISBN 978-609-484-616-8

Išėjus kultūros istorikės Rasos Čepaitienės monografijai „Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS“¹ (toliau – „Postsovietinis tranzitas“) ir šios recenzijos autorei spontaniškai pasižadėjus ją parašyti, susipažinus su knygos turiniu apėmė išgąstis. Monografijoje tyrimo erdvė milžiniška – tai buvusios SSRS teritorija. Kaip teigia pati autorė, monografija skirta „[...] atidesnei vienos – komunistinės – idėjos (pa)likimo analizei nerealizuotos utopijos šalyje“². Tad recenzentei įvertinti monografijoje išdėstytų, ypač nelietuviškos posovietinės transformacijos faktų, asmenybių, procesų tikslumą, aptariamų reiškinių detalumą, naujausių itin gausios istoriografijos pozicijų išmanymą yra didžiulis iššūkis. Recenzavimą sunkina ir tai, kad nepaisydama savo apsibrėžtų tyrimo erdvių ribų knygos autorė jas ne kartą peržengia ir aptaria buvusių pokomunistinio bloko valstybių (ypač Lenkijos, Čekijos, Vokietijos) tam tikrus pokomunistinės transformacijos aspektus. Tačiau recenzentės situaciją palengvina tai, kad monografija „Postsovietinis tranzitas“ skirta ne smulkmeniškai faktografijai atskleisti (faktai pasitelkiami veikiau kaip kontekstinė informacija), o bendriausioms tendencijoms, kryptims, problemoms ir iššūkiams buvusios SSRS šalyse identifikuoti. Kaip teigia R. Čepaitienė,

*tai tyrimas, kaip šios idėjos [komunistinės – R. Š.] materialiosios ir nematerialiosios liekanos yra (per)interpretuojamos, (per)vertinamos, pritaikomos, perdirbamos, saugomos, komerciškai ir politiškai išnaudojamos, apleidžiamos ar ištrinamos*³.

Visa tai rodo, kad pasirinktas tyrimo objektas peržengia Lietuvos istorijos moksle vis dar vyraujančias etnocentrinės istoriografijos (kai tyrimo dėmesio centre yra savos valstybės ir tautos istorija) ribas⁴.

¹ Čepaitienė, R. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*. Kaunas: Obuolys, 2022. Beje, ši knyga kaip atvirosios prieigos leidinys pasiekama Lietuvos akademinėje elektroninėje bibliotekoje eLABa: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:146873399/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2024-08-25].

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 15.

⁴ Humanitarinių mokslų daktarės Rasos Čepaitienės mokslinių tekstų bibliografija, pateikta pagrindinės jos darbovietės – Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus interneto puslapyje, rodo, kad daugiakultūris, regioninis požiūris – tai ne tik aptariamoms monografijoms, bet ir kitų R. Čepaitienės mokslinių tyrimų bruožas: <https://www.istorija.lt/mokslo-skyriai/xx-amziaus-istorijos/rasa-cepaitiene/125> [žiūrėta 2024-08-25]. Taip pat žr. R. Čepaitienė <https://orcid.org/0000-0002-8023-7870>.

Tačiau pažymėtinas ne tik daugiakultūris, regioninis, bet ir interdisciplininis knygos pobūdis. Pasirinktos tyrimo chronologinės ribos (nuo SSRS žlugimo iki 2024 m. tebevykstančio globalaus Rusijos sukkelto karo Ukrainoje) daro šį veikalą tradicines istorijos mokslo ribas peržengiančiu ir į plačius politologijos, kultūrologijos bei kitų socialinių ir humanitarinių mokslų barus įsiterpiančiu tyrimu. Apie teorinių priėgų įvairovę visų pirma liudija išsamus, apie 40 puslapių sudarantis (ir dėl istoriografinių pozicijų gausos skaitytoją kiek gąsdinantis) jų pristatymas knygos įvade⁵. Vis dėlto pati monografijos autorė pripažįsta, kad kai kurios pokomunistinei transformacijai tirti vartojamos sąvokos (pavyzdžiui, tranzitologija) yra daugiau ideologinės nei analitinės, todėl ji jų akiai nesilaiko. Be to, tyrėja priduria, kad

*ši knyga labiau remiasi kultūrinės antropologijos ir atminties studijų, taip pat teorinės paveldo saugos priegomis. Jose sociokultūrinės tranzicijos akcentas perkeliamas į perėjimą nuo totalitarinės, cenzūruotos ir trintos atminties, prie jos demokratizacijos, nacionalizacijos ir pliuralizacijos link.*⁶

Šios preferencijos R. Čepaitienės knygą leidžia laikyti kultūrinę (ne kultūros) istoriją reprezentuojančiu veikalu. Kaip teigia sociologas Z. Norkus, kultūrinę istoriją (kitaip – sociokultūrinę istoriją) reprezentuoja tyrimai, kurie tradiciškais laikomus politinės, socialinės, demografinės ar ekonominės istorijos objektus nagrinėja kultūriniu aspektu. Šios istorijos „kultūriškumas“ reiškia simbolinių, ritualinių, vertybinių aspektų nušvietimą⁷. R. Čepaitienės monografijoje politiniai, įstatymų leidybos, meno, muziejinių rinkymų ir kiti reiškiniai vertinami sociokultūriniu ir ypač tapatumo kaitos aspektais. Žinoma, gali kilti klausimas: ar monografija „Postsovietinis tranzitas“ nelaikytina Lietuvoje savotišką bumą išgyvenančių atminties studijų reprezentante? Manytina, kad vis dėlto ne. Pirmia, pati autorė šio veikalą taip neįvardija – tik pažymi, kad atminties studijos yra viena iš tyrimo priėgų. Antra, atminties (kolektyvinės, socialinės, kultūrinės, individualios ir kt.) kategorijoms čia nebūdingos svarbiausios analitinės funkcijos. Tai yra sveikintina, nes atminties tyrimams dažnai prikišama tai, kad atminties sąvoka juose vartojama paviršutiniškai arba kaip „tuščia“ metafora⁸. Dėl šios priežasties tokius tyrimus reikėtų laikyti pseudoatminties tyrimais, kuriuose tam tikrų istorinių įvykių, atminties medijų ir praeities reprezentacijų atranka automatiškai lemia išvada apie kolektyvinę ar kitokią atmintį. Esminis atminties tyrimų klausimas turėtų būti siejamas ne su tuo, kaip praeitį reprezentuoja ir įskiepija elitas, bet su tuo, kaip ją priima, atmeta, suvokia ir įsisavina skirtingos socialinės grupės. R. Čepaitienės monografijoje nepretenduojama kalbėti apie buvusios SSRS valstybių visuomenėse įsitvirtinusias atmintis; dėmesys joje sutelkiamas būtent į įvairias institucijas, priemones, strategijas ir asmenybes, dalyvavusias ir dalyvaujančias formuojant atmintį.

Savaime suprantama, kad R. Čepaitienės monografijos tokios plačios tyrimo ribos daugiau remiasi esama istoriografija, o ne pirminiais šaltiniais (nors jų tikrai esama). Tai leidžia šį veikalą tam tikru atžvilgiu laikyti sinteze, kurioje remiantis minėtomis teorinėmis priegomis susistemunami, apibendrinami,

⁵ Keista, kad monografijos autorė savo tyrime nepasinaudojo Lietuvos (o gal ir ne tik jos?) pokomunistinės transformacijos tyrimams itin pravarčiais ir ne vieno (Lietuvos) tyrėjo pasitelkiamais filosofo Mariaus Povilo Šaulausko ir sociologo Zenono Norkaus teoriniais konceptais. Plačiau žr. Šaulauskas, M. P. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1998, t. 2, Nr. 2, p. 77–94, <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.1998.2.6759>; Norkus, Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?: pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, taip pat prieiga per internetą: https://www.vu.lt/site_files/LD/Kokia_demokratija._koks_kapitalizmas.pdf [žiūrėta 2024-08-25]. Vienas naujausių tyrimų, kuriame pasitelkiami minėtų mokslininkų konceptai, – menotyrininko Kęstučio Šapokos straipsnis. Žr. Šapoka, K. Vilniaus šiuolaikinio meno (institucijų) sistemos „konservatyvusis posūkis“ po 2010 metų: socioideologinis aspektas. *Aktuali Rytoj / Relevant Tomorrow*, 2023, t. 3, Nr. 23–24, p. 20–62. <https://doi.org/10.51740/RT.3.23.24.3>.

⁶ Čepaitienė, R. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*, p. 60.

⁷ Žr. Norkus, Z. Senoji kultūros istorija ir naujoji kultūrinė istorija. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 15, p. 29. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367165790676/datastreams/DS.002.0.01.AR-TIC/content> [žiūrėta 2024-08-25].

⁸ Apie atminties tyrimų kritiką pirmiausia žr. Confino, A. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. *The American Historical Review*, 1997, Vol. 102, No. 5, p. 1386–1403, <https://doi.org/10.2307/2171069>; Kansteiner, W. Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*, 2002, Vol. 41, No. 2, p. 179–197, <https://doi.org/10.1111/0018-2656.00198>.

(per)interpretuojami įvairūs siauresni (neretai lokalūs ar pavienių atvejų) tyrimai, pateikiamas tam tikras posovietinės transformacijos buvusios SSRS valstybėse vaizdinys. Šioje srityje (kaip ir kitose R. Čepaitienės monografijose⁹ ir straipsniuose) knygos autorės didžiulė erudicija ir temos išmanymas. Veikalą vertinti kaip sintezę leidžia ir lietuviškai istoriografijai paprastai nebūdingas bendras šaltinių ir literatūros sąrašas. Jame pateikta tik dalis (ir ne pačių svarbiausių šaltinių): įvairūs publikuoti dokumentai, rekomendacijos, publicistika. Tačiau monografija „Postsovietinis tranzitas“ remiasi ir kitais šiam tyrimui savitumo suteikiančiais šaltiniais. Visų pirma, tai interviu su įvairių šalių kultūros veikėjais, ekspertais, įvairios atminties vietos bei institucijos, kurias knygos autorė pati aplankė ir prokseminiu metodu (jis apibūdinamas kaip buvimas ir judėjimas simbolių bei prasmų prisodrintoje erdvėje) juos ištyrė. Galiausiai monografijoje „Postsovietinis tranzitas“ galima rasti ir memorialinių leidinių, romanų, filmų, švenčių ir panašių reiškinų aptarimų¹⁰. Visų jų atranką lėmė vienoks ar kitoks jų santykis su sovietine praeimi.

Monografiją „Postsovietinis tranzitas“ be itin ilgo (69 psl.) įvado sudaro keturios dalys. Manytina, kad dėstymo skirstymui ir nuoseklumui koją kiek pakišo itin plati tyrimo erdvė, skirtingi buvusios SSRS valstybių kontekstai, tiriamų šaltinių įvairovė. Pirmoji monografijos dalis „Simbolinio kraštovaizdžio susiformavimas ir kaitos prielaidos“ skirta bendresnio pobūdžio temoms ir problemoms: sovietinio simbolinio kraštovaizdžio susiformavimui, dekomunizacijos pradžia, komunistinės praeities vertinimams iš europietiškos istorijos politikos perspektyvos, teisinio komunistinio laikotarpio atminties reglamentavimui. Kitos trys dalys daugiausia skirtos įvairių sovietmečio atminties vietų ir reprezentacijų tyrimams. Antroje monografijos dalyje dėmesys sutelkiamas į viešąsias erdves, sovietinę monumentalistiką ir sovietines šventes. Trečioji monografijos dalis daugiausia skirta muziejinkystei, parodoms, Rusijos atminimo kultūros kontroversijoms. Ketvirtojoje monografijos dalyje dėmesys sutelkiamas į R. Čepaitienės „stichiją“ – paveldosaugą – ir keliamas sovietinės aplinkos išsaugojimo klausimas¹¹. Manytina, kad patys dalių pavadinimai „Postsovietinis *chronos*: tęstinumas ir pertrūkiai“ (antroji dalis), „Sovietmečio „atminties vietos“ ir reprezentacijos“ (trečioji dalis) ir „Postsovietinis *topos*: griauti ar išsaugoti?“ (ketvirtoji dalis) skaitytojui, deja, nepadeda orientuotis, apie ką konkrečiai jose bus rašoma. Pavyzdžiui, griovimo motyvą galima atrasti tiek antrosios dalies pirmame skyriuje „Viešosios erdvės performavimas: griovimai ir (at)statymai“, tiek ir ketvirtojoje dalyje „Postsovietinis *topos*: griauti ar išsaugoti?“. Žinoma, šiose dalyse dėstymas nedubliuojamas ir keliami kiti klausimai, tačiau siekiant padėti skaitytojui geriau orientuotis įvairių atvejų ir pavyzdžių prisodrintame tekste būtų pravertusios konkretesnės, tikslesnės monografijos dalių ir skyrių pavadinimų formuluotės. Skaitymą sunkina ir dažni ekskursai į skirtingus ir ne viename besitęsiančius sovietmečio kontekstus¹² – tai sukuria „šokinėjimo“ iš komunistinės praeities į pokomunistinę dabartį ir atgal išpūdį, verčiantį netgi daryti prielaidą, kad yra pasimetama tekste ir dėstomoje temoje. Tenka sutikti su monografijos įvade autorės išsakyta mintimi, kad ekskursai į aptariamų reiškinų kilmę ir raidą knygoje buvo neišvengiami¹³, tačiau galbūt reikėjo geriau apmąstyti jų pateikimo ir derinimo su pokomunistinės dabarties problemomis būdus. Atskiroms reprezentacijoms skirtuose poskyriuose taip pat esama tam tikro „šokinėjimo“ nuo tam tikros vienos (pavyzdžiui, itin įdomios ir vertingos švenčių) temos prie konkrečios – Minsko Didžiojo Tėvynės karo muziejaus – aptarimo¹⁴.

Tačiau pats atminties vietų ir reprezentacijų, kurių dauguma R. Čepaitienė matė ir aplankė, tyrimo profesionalumas monografijoje nekelia jokių abejonių. Knygos autorė disponuoja visais įmanomais

⁹ Žr. visų pirma: Čepaitienė, R. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005; Čepaitienė, R. *Paveldosauga globaliajame pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.

¹⁰ Šaltinių įvairovė (nuo kino iki muziejaus) R. Čepaitienės monografijai artimas Odetos Žukauskienės ir Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės veikalas, tiesa, aptariantis vien Lietuvoje vykstančius reiškinus. Žr. Žukauskienė, O.; Gaižutytė-Filipavičienė, Ž. *Atminties ir žvilgsnio trajektorijos: vaizdo kultūros refleksija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018.

¹¹ Viena svarbiausių R. Čepaitienės tyrimo sričių yra būtent paveldosaugos teorija ir praktika.

¹² Pavyzdžiui: Čepaitienė, R. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*, p. 255–264, 266–268.

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 173.

teoriniais instrumentais (prisiminkime ilgą įvadą, aptariantį istoriografines pozicijas) ir gebėjimais, reikalingais tiriamų pavidalų, strategijų, priemonių vienokiam ar kitokiam santykiui su sovietmečiu atskleisti. Su R. Čepaitienės monografijoje padarytomis išvadomis apie tirtas lietuviškąsias sovietmečio reprezentacijas šios recenzijos autorė visiškai sutinka ir mano, kad jos parodo monografijos autorės kiek įmanoma objektyvų ir nešališką žvilgsnį. Pavyzdžiui, itin taikliu laikytinas R. Čepaitienės pastebėjimas apie technologijų „prifarširuotą muziejų Vilniuje „Homo sovieticus““:

[...] grįsta technologijomis, kurios sparčiai sensta, ši ekspozicija laikui bėgant rizikuoja prarasti efektyvumą ir patrauklumą, dar neatidaryta jau gali atrodyti kaip moraliai pasenusi, „išėjusi iš mados“¹⁵.

Tiesa, detaliam aptarusi įvairias parodas ir ekspozicijas knygos autorė nepateikia rekomendacijų, kaip XXI a. 3 dešimtmetyje turėtų atrodyti tinkama sovietmečio reprezentacija? Gal Lietuvos nacionalinio muziejaus, Vilniaus muziejaus ir kitų Lietuvos muziejų pradedamos naudoti *storytellingo* praktikos¹⁶ būtų išeitis siekiant išvengti jau pabodusio „beasmenio“, „visažinio“, tariamai objektyvaus, „mokslineio“ pasakojimo apie sovietmetį? Ypač imponuoja atsargios (todėl laikytinos profesionaliomis) monografijos autorės išvados apie galimas sovietmečio reprezentacijų lankytojų, žiūrovų, stebėtojų ir kitų asmenų reakcijas. R. Čepaitienė, tiesa, neatlikusi recipientų empirinių tyrimų, *a priori* laiko juos aktyviais suvokėjais, o ne pasyviais gaunamos patirties įsisavintojais – ji pabrėžia, kad reprezentacijų poveikis jų stebėtojams „[...] lieka ambivalentiškas, ne visuomet sutampantis su tuo, ką jais norėtų perduoti jų kuratoriai“¹⁷. Ne mažiau svarbi ir monografijos autorės išvada apie tam tikras sovietmečio patirčių vizualinio (ir ne tik) stereotipizavimo, šablonizavimo tendencijas, pastebimas buvusios SSRS valstybių muziejuose. R. Čepaitienė teigia, kad:

Jų atsiradimas nulemtas bendros patirties, nes, pavyzdžiui, tremtį visur talpiausia išreikšti gyvulinių vagonų ar lagaminų vaizdais, o represijas – teismo nuosprendžių ar aukoms padarytų žaizdų reprezentacijomis. [...] muziejų atvejai liudija, kad sovietinio teroro aukų atminimo ir atminties įamžinimas regione patyrė tam tikrą memorialinių priemonių bei efektų kanonizaciją ir standartizaciją, kurios dažnu atveju buvo perimtos iš Holokausto reprezentacijų ir padaugintos įvairiuose kituose smurto paveldo muziejiniuose kontekstuose.¹⁸

Dar vienas šios monografijos bruožas – pasitaikančios pačios autorės ar jos pristatomų kitų tyrėjų mintys, skatinančios mąstyti ir permąstyti nusistovėjusias istorijos mokslo (ir ne tik) „tiesas“. Galbūt knygos autorė sąmoningai taiko jai puikiai žinomo paveldo edukatoriaus Freemano Tildeno principą, teigiantį, jog interpretacijos tikslas yra provokavimas¹⁹? Tokių provokacinių momentų tikrai galima atrasti ne vieną. Vienas jų – teiginys, kad

Holokausto, kaip europinės atminties pagrindo ir didžiausios žmonijos tragedijos, skaudžiausios kolektyvinės aukos bei traumos, vaizdinys, įtvirtintas tarpvalstybinėmis sutartimis, memorialiniais įstatymais, memorialais ir paminklais, žydų genocido neigimo kriminalizavimu [...], tarptautinėmis Holokausto edukacijos programomis ir pan. XXI a. pradžioje net įgavo nekvestionuojamo kanono bruožų, savo raiška artimų kitoje Europos pusėje – Rusijoje – plėtojama istorijos politikai, kurioje taip pat vyrauja nekvestionuojamas „Didžiosios pergalės“ ir „Didžiausios aukos“ naratyvas.²⁰

¹⁵ *Ibidem*, p. 249.

¹⁶ Plačiau apie *storytellingą* muziejinkystėje žr. *Storytelling in Museums* / Ed. A. Langer. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2022.

¹⁷ Čepaitienė, R. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*, p. 229.

¹⁸ *Ibidem*, p. 229.

¹⁹ Plačiau apie tai žr. Tilden, F. *Interpreting our Heritage: Principles and Practices for Visitor Services in Parks, Museums, and Historic Places*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1977.

²⁰ Čepaitienė, R. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*, p. 101–102.

Šios recenzijos autorė iki šiol neapsisprendžia, kaip vertinti šį teiginį. Manytina, jog tokios dvejonės rodo, kad R. Čepaitienės monografija „Postsovietinis tranzitas“ yra mąstyti provokuojantis, toliau gilintis, klausti ir ieškoti verčiantis veikalas, ir tai – pats didžiausias jo privalumas.

ORCID

Rūta Šermukšnytė <https://orcid.org/0000-0002-7206-5175>

Interesų konfliktas

Autorė deklaruoja, kad jokio interesų konflikto nėra.

Literatūra

- Confino, Alon. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. *The American Historical Review*, 1997, Vol. 102, No. 5, p. 1386–1403. <https://doi.org/10.2307/2171069>
- Čepaitienė, Rasa. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
- Čepaitienė, Rasa. *Paveldosauga globaliajame pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.
- Čepaitienė, Rasa. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje: atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*. Kaunas: Obuolys, 2022. Taip pat prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:146873399/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2024-08-25].
- Kansteiner, Wulf. Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*, 2002, Vol. 41, No. 2, p. 179–197. <https://doi.org/10.1111/0018-2656.00198>
- Norkus, Zenonas. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?: pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. Taip pat prieiga per internetą: https://www.vu.lt/site_files/LD/Kokia_demokratija._koks_kapitalizmas.pdf [žiūrėta 2024-08-25].
- Norkus, Zenonas. Senoji kultūros istorija ir naujoji kultūrinė istorija. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 15, p. 17–37. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367165790676/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2024-08-25].
- Storytelling in Museums* / Ed. Adina Langer. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2022.
- Šaulauskas, Marius Povilas. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1998, t. 2, Nr. 2, p. 77–94. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.1998.2.6759>
- Šapoka, Kęstutis. Vilniaus šiuolaikinio meno (institucijų) sistemos „konservatyvusis posūkis“ po 2010 metų: socioideologinis aspektas. *Aktualu Rytoj / Relevant Tomorrow*, 2023, t. 3, Nr. 23–24, p. 20–62. <https://doi.org/10.51740/RT.3.23.24.3>
- Tilden, Freeman. *Interpreting our Heritage: Principles and Practices for Visitor Services in Parks, Museums, and Historic Places*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1977.
- Žukauskienė, Odeta; Gaižutytė-Filipavičienė, Žilvinė. *Atminties ir žvilgsnio trajektorijos: vaizdo kultūros refleksija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018.